

БІНАРНИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ ЯК ВІДБИТОК ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ІНСТРУМЕНТ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

І. І. Мартинчук

Акцентуючи увагу на історичній пам'яті як чинника формування національної свідомості, прочитуємо слова українського історика Я. Грицака: «Для сучасного українського історика – а надто того, який творить нові синтети і пише нові підручники, найважливішою метою є редефініція старої та творення нової української ідентичності».

Підручник історії як предмет дослідження залишається на сьогодні пріоритетною проблемою для обговорення педагогічної громадськості в першу чергу тому, що він залишається домінуючим засобом навчання. Зрозуміло, що зміст підручників повинен бути спрямований на формування в учнів ціннісних орієнтацій, ключових компетенцій, критичного мислення, виховання патріотизму, громадянськості та міжнаціональної толерантності. При цьому необхідно посилювати акцент полінаціонального та поліконфесійного складу населення країни як найважливішої особливості національної історії, а сам процес формування історичної пам'яті на уроках історії повинен відрізнятися системністю, цілеспрямованістю і послідовністю.

На початку 2000-х років Рада Європи звернулася до професіоналів істориків з проханням дотримуватися трьох основних принципів: історія без пропаганди, історія без забобонів і історія, заснована лише на реальних фактах. Проєкт, ініційований Радою Європи «Вивчення та викладання історії Європи у 20-му столітті» базувався на міждисциплінарній і загальноєвропейській основі. Безпосереднім результатом реалізації проєкту стала рекомендація «Про викладання історії у XXI столітті в Європі». Документ охоплював такі питання, як європейський вимір, визначення цілей вивчення історії, зміст програми, методів навчання, підготовки вчителів, інформаційних і комунікаційних технологій і зловживання історією. Історичний матеріал має подаватися через діалог, нівелювати упередження й стереотипи, висвітлюючи позитивний взаємовплив між різними країнами, їх культурами, релігіями в процесі історичного розвитку Європи.

Важким, але важливим завданням було створення спільних підручників з історії. Першими такий підручник вийшов у Франції та Німеччині за участі інституту Джорджа Екерта. 2006 року 60-тис. накладом вийшов перший підручник для німецьких та французьких учнів, який охоплював післявоєнний період (з 1945 року і до кінця 2000-х років). Другий (від Віденського конгресу 1815 року і до завершення Другої світової війни) побачив світ 2008 року. Цей підручник сприяв виникненню спільного бачення минулого і перспектив спільного майбутнього, пропонував молоді задуматися про європейську ідентичність. Соціологічні опитування наприкінці 2000-х років констатували, що заходи з примирення між німцями та французами дали позитивний результат. В обох країнах понад 85 % громадян мають добрий образ сусіда. Результатом спільної діяльності науковців було відкриття німецько-французького університету.

Спільний підручник зі спільної історії Німеччини і Польщі розглядався як інструмент стабілізації польсько-німецьких відносин. Обидві сторони вважали, що в освітній процес буде включено історичний досвід сусіда, сформовано основи для нейтралізації взаємних стереотипів, винесених з історії.

Країнами реалізовано проєкт «Польсько-німецькі місця пам'яті». Автори статей, зібраних тут виходять за рамки національних схем і ставили завдання зрозуміти власну історію через знання історії іншої країни. Робота над створенням рекомендацій щодо змісту такого підручника тривала три роки. У процесі створення підручника взяли участь історики з обох країн. Вони говорили, що, попри складні стосунки між поляками й німцями у минулому, з приводу змісту підручника історії непорозумінь не було.

Результатом роботи істориків були чотири томи підручника історії. У них йдеться про історію Європи та світу від стародавніх часів до XXI століття. Серед іншого, в підручнику йдеться про те, чому поляки та німці по-різному бачать ті й самі історичні події. Видання були ідентичні в Польщі та Німеччині й відрізнялися тільки мовою.

Що ж до створення спільного польсько-українського підручника. У 1993 році як результат домовленості між Прем'єр-міністром України Л. Кучмою та Прем'єр-міністром Польщі Г. Сухоцькою була створена українсько-польська комісія експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії – міжнародна група фахівців (вчених-істориків, методистів, авторів підручників), яка здійснювала аналіз змісту навчальних програм і підручників та виробляла рекомендації з метою їх поліпшення з питань висвітлення спільної історії двох народів з метою унеможливлення формування образу сусіднього народу як ворога.

Усього за період 1993–2014 років експертами було проаналізовано понад 120 українських підручників з історії України та всесвітньої історії та 85 польських підручників з історії. У 2019 році відбулось вже 21-е засідання міждержавної комісії. Головним результатом її діяльності стали підготовка і видання нового покоління українських і польських підручників, в яких зважено подаються питання шкільної історії, політкоректно і толерантно вказується на причини двосторонніх конфліктів, що мали місце в минулому. Підручники нового покоління не формують більше «образу ворога», сприяють формуванню у молоді національної та релігійної терпимості.

Були спроби створити й українсько-російський підручник, які провалилися через брак компромісу між сторонами. Проте у 2012 році було випущено необов'язковий посібник для вчителів «Россия и Украина на перекрестках истории», який складався з чотирьох модулів: «Значение Киево-Могилянской Академии в развитии украинского и российского просвещения», «Культура Древней Руси», «Русское дворянство и украинская шляхта в повседневности и социально-политической жизни XV–XVII вв.», «Повседневность советского человека во второй половине XX века». З підручника зникли значущі для України сторінки та імена – Іван Мазепа, Запорізька Січ, її старшина і козаки, визвольні війни. Навала татаро-монголів згадувалась лише побіжно, інакше трактувалась історія Галичини.

Пошук компромісу між українською і російською історією на той час ще був можливий. Але для цього необхідна була добра воля, передусім із російського боку.

Сьогодні Російська Федерація розглядає територію сучасної України як історичні російські землі, намагаючись сформулювати цю думку у своїх громадян з дитинства. Головний ресурс для вироблення таких поглядів у російського населення – це шкільна історична освіта. Тому, щоб досягти того примирення, яке є у англійців та французів, німців та поляків росіяни мусять справедливо поглянути на наше спільне минуле. Чому не можна визнати, що Древня Русь була цивілізацією, яка зародилася саме на українських землях, адже Київ було засновано у 482 році, коли на території сучасної Росії жили дикі племена? Це все відомі історичні факти. Зараз наразі навіть надія на формування спільного підручника видається взагалі нереальною.

Дослідження змісту навчальних матеріалів різних країн показало значну вкоріненість національних міфів у підручниках і у колективній пам'яті. Розуміння того, що навчання історії є практичним інструментом, вирішальним фактором у примиренні між людьми та країнами у Євросоюзі дає поштовх реалізації проектів, які мають сприяти порозумінню та інтеграції, як наприклад, «Спільні історії для Європи без кордонів». Основна методологічна засада «спільних історій» – це врахування усіх сторін історичних подій, усіх їх взаємодій, та конфліктів. Він уможливує розвіювання стереотипів, міфів ідентичності й негативних бачень «іншого», а отже веде до міжкультурного діалогу й до трансформацій конфліктів. А сучасний підручник з історії повинен стати засобом інтеграції історичної науки та освіти, виконання державних вимог щодо сприяння формуванню історичної свідомості української нації.